

SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ: DOBRÁ PRAXE A ŘEŠENÍ

Manuál pro obce

Veselá, M., Pospíšilová, K. Mazel, M. & Balabánová, H. (2009)

SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

Sociální vyloučení chápeme jako „proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavovány přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku“

Proces sociálního vyloučení je obecně důsledkem:

1. Chudoby a nízkých příjmů, spojených s nízkým vzděláním či špatnými životními podmínkami
2. Stigmatizace - v podmínkách ČR je v současnosti naprosto převažujícím vnějším zdrojem sociálního vyloučení prisouzená menšinová etnicita nebo onálepkování osob či skupiny osob jako problémových.

„Sociálně vyloučení jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí. Projevem sociálního vyloučení je tedy například dlouhodobá nezaměstnanost, závislost na sociálních dávkách, život v prostorově vyloučených částech obcí, nízká kvalifikace, špatný zdravotní stav, rozpad rodin či ztráta sebeúcty. Jako adaptace na podmínky sociálního vyloučení se často vytváří specifické hodnoty a normy, mezi něž patří například důraz na přítomnost, neschopnost plánovat do budoucna, pocity beznaděje a bezmocnosti či přesvědčení, že člověk nemůže ovlivnit vlastní sociální situaci.“ 1. Lidé žijící na okraji společnosti se přizpůsobují podmínkám sociálního vyloučení, osvojují si specifické vzorce jednání, které jsou často v rozporu s hodnotami většinové společnosti, a jsou tudíž většinovou společností odmítány a odsuzovány. Tyto návyky však sociálně vyloučeným jedincům znemožňují být úspěšní ve většinové společnosti – být schopen pravidelně chodit do práce, splácet dluhy, dobře hospodařit s penězi atd. – což je znovu uzavírá v pasti sociálního vyloučení.

Příklad: „Pan R. Č. je dlouhodobě nezaměstnaný a společně s manželkou mají řadu dluhů. Převážně se jedná o pokuty za jízdu na černo v MHD, u nichž v některých případech již soud rozhodl o exekuci majetku. Třebaže je rodina zadlužená a potýká se s nedostatkem financí, pan R. aktivně zaměstnání neshání. Nevyplatí se mu to, neboť by v důsledku exekučních rozhodnutí o značnou část mzdy okamžitě přišel. Legální zaměstnání by mu v jeho situaci nepřineslo zvýšení příjmů. Raději se tedy spoléhá na sociální dávky a příležitostnou práci na černo. Třebaže se dopouští porušování zákonů, je jeho chování racionální adaptací, která dále posiluje jeho stav sociálního vyloučení.“

Jednou z nejviditelnějších podob sociálního vyloučení je **vyloučení prostorové**. „Prostorové vyloučení znamená pro jedince bariéru rozvoje životních šancí. Nedobrovolně segregované skupiny zpravidla žijí v nejhorších, stigmatizovaných částech města, v nevyhovujících, nuzných obydlích s nedostatečnou úrovní sanitárního vybavení a přístupem k běžným službám.“⁴ Dále můžeme rozlišit

nejčastěji vyloučení ekonomické (vyloučení z trhu práce, které bývá často způsobeno nízkým vzděláním i diskriminací), vyloučení symbolické (stereotypní a předsudečný pohled na lidi postižené sociálním vyloučením).

Zdroje: 1. www.epolis.cz, slovníček pojmů – sociální exkluze (vyloučení); „Kdo drží Černého Petra. Člověk v tísní o.p.s., 2007, s.11; Toušek, L.: Sociální vyloučení a prostorová segregace. www.caat.cz, publikace.

Sociální vyloučení a etnicita

Při řešení otázek souvisejících se sociálně vyloučenými lokalitami se jako zásadní problém jeví směšování etnického a sociálního aspektu. Podstatná část veřejnosti v ČR vnímá sociální vyloučení „především jako problém přítomnosti etnicky odlišné populace v majoritním prostředí. ... názory veřejnosti se často opírají o kusé nebo zcela nepravdivé informace, které se často zakládají na zkresleném nebo předpojatém vidění problémů.“⁶ Bohužel i vrcholové orgány exekutivy a orgány samospráv mnohdy vycházejí z přesvědčení, že sociálně vyloučené lokality vznikají především jako důsledek jakési „romské mentality“ a že jsou výhradně problémem Romů. Pracují přitom se stereotypy typu „pro všechny Romy je typické, že chtějí bydlet pohromadě, zneužívají sociální dávky, nechtějí pracovat, některé typy kriminality jsou pro ně běžné, řešit kriminalitu mezi nimi nemá smysl“ atd. O něco poučenější instituce si sice přejmenují Romy na „sociálně vyloučené“, způsob uvažování však zůstane stejný, založený na předsudcích a zaměřený na řešení problémů „specifického etnika“, tj. nějak jinak než my ostatní se chovající entity. V důsledku toho pak produkují různé, na těchto stereotypch založené „romské“ koncepce, v jejichž rámci pak působí různí romští poradci, asistenti, koordinátoři a „etnické komise“ stejně, jako se zároveň bohužel produkují „romská ghetta“.

Budiz na tomto místě již poněkolikáté řečeno, že ne všichni Romové v ČR žijí v prostředí sociálního vyloučení a ne každý, kdo se v podmínkách sociálního vyloučení nalézá, je Rom. Chápat problém sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených skupin obyvatel jako „romskou otázku“ je cesta do pekel.

Etnická, náboženská, národnostní kulturní či jiná výlučnost by měla být brána na zřetel pouze tehdy, je-li zdrojem diskriminace či stigmatizace, a pak by proti tomuto jejímu zneužití mělo být zakročeno. V souvislosti s menšinovou národností by měl stát v souladu se zákonem o právech příslušníků národnostních menšin zajistit i romské národnostní menšině realizaci jejich kulturních, jazykových a dalších práv. Měl by se však vyvarovat toho, aby etnický (národnostní) aspekt směšoval s aspektem sociálním, aby se dopouštěl stereotypních zjednodušení a na jejich základě jednal. Takovýto postup jen přispívá ke stigmatizaci těch, kteří se v sociálním vyloučení ocitli, ke stigmatizaci všech příslušníků romské populace v ČR, k upevňování falešné představy o existenci etnicky odlišné, tj. problémové skupiny v majoritní populaci a především k prohlubování nenávisti mezi „majoritou“ a „minoritou“. Až přestaneme od zodpovědných úředníků našich obcí a měst slýchat hlasité stesky o tom, že „Romové jsou nepřizpůsobiví, neplatiči, kriminálníci a nechce se jim pracovat“, a až se tito zodpovědní úředníci začnou zabírat konkrétní situací konkrétních lidí v oblasti

bydlení, zaměstnávání, vzdělávání atd. namísto vytváření strategií jak naložit s Romy jako zvláštní kategorií obyvatel, bude to znamenat zásadní posun v přístupu k sociálnímu začleňování. Proto také v celém následujícím textu píšeme výhradně o sociálních problémech a jejich řešení jakožto sociálních věcí, nikoliv o „problémech s etnikem“, ke kterému je třeba přistupovat nějakým zvláštním způsobem. K etnickému aspektu přihlížíme pouze tam, kde skutečnost, že je nějaká osoba ostatními (lidmi či institucemi) rozpoznána jako Rom (ať už se Romem cítí být nebo ne), vede k jakékoliv formě stigmatizace, diskriminace a nerovného zacházení.

Zdroje:

www.epolis.cz, slovníček pojmů – sociální exkluze (vyloučení)

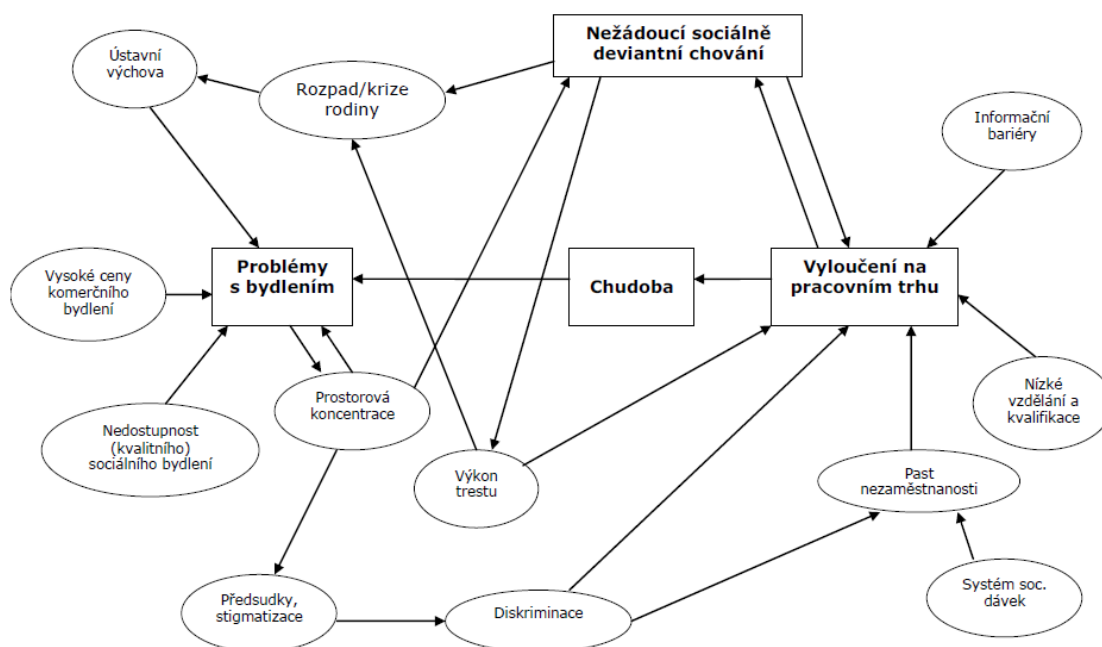
Kdo drží Černého Petra. Člověk v tísni o.p.s., 2007, s.11

Toušek, L.: Sociální vyloučení a prostorová segregace. www.caat.cz, publikace.

Gabal, I., Čada, K., Snopek, J.: Klíč k posílení integrační politiky obcí. Otevřená společnost, o.p.s., 2008, s. 5,10.

Příklad mechanismu sociálního vyloučení (Mareš, P. a kol., 2008)

Schéma č. 1 Mechanismy sociálního vyloučení

Zdroj: Výpovědi expertů a aktérů sociální politiky na lokální úrovni (26 respondentů)

Mareš, P. a kol. 2008. Sociální vyloučení na lokální úrovni. Praha: VÚPSV.